

Jakob Medved

Izhodiščne misli o idejnem osnutku atlasov za šole

Osnovno izhodišče za pripravo didaktičnih sredstev, med temi tudi atlasov, so splošni učno-vzgojni in izobrazbeni smotri osnovne šole in naloge geografije kot učno-vzgojnega predmeta pri skupnem delu za doseg te ciljev. Osnovna šola kot edina obvezna splošno-izobraževalna šola mora nuditi tako pri posameznih predmetih kot v celoti neko zaključeno splošno izobrazbo. Pri tem se od geografije zahteva zlasti:

- da učencem pojasnjuje, kako naravni dejavniki vplivajo na načine ljudskega življenja, kako pa človek z ustvarjalnim delom menja naravno okolje in izkorišča naravna bogastva;
- da jih seznanj z najvažnejšimi zemljepisnimi pojavi in njihovo medsebojno povezanostjo;
- da jih seznanj z najvažnejšimi naravnimi, političnimi in gospodarskimi dejavniki, njihovo medsebojno povezanostjo in funkcionalnostjo v določenem geografskem okolju;
- da jih seznanj z življenjem posameznih narodov in njihovim prispevkom k razvoju sodobne civilizacije in kulture ter jim pomaga spoznati svet kot celoto, v katero vlagajo vsi narodi svoj delež za njen napredek;
- da jih seznanj s pogoji, v katerih žive narodi v nerazvitih deželah, ter jim s tem omogoči razumevanje njihovih teženj .. 1)

Kljub temu da so smotri in naloge splošnoizobraževalne obvezne šole in s tem tudi posameznih predmetov že dolgo uzakonjeni in znani, še vedno številni dejavniki ovirajo stvarno uresničitev teh načel. Novega učno-vzgojnega in izobrazbenega smotra geografije kot učnega predmeta ni mogoče v celoti uresničiti brez določenih didaktičnih sprememb. Med taka odprta vprašanja spada prenatrpanost učnih načrtov ter neustrezna razporeditev učne snovi, ki ovirata kvaliteto dela. Zadovoljivo rešitev teh vprašanj bo

mogoče najti šele po temeljitom študijskem delu. Nič manjša ovira za doseganje učno-vzgojnih ciljev geografije kot učnega predmeta pa ni zastarelo naziranje, da je namen geografije v osnovni šoli predvsem v deskripciji in "drilu" čimvečjega števila imen gora, rek, mest itd. Kjer prevlada tako zastarelo naziranje, je geografija le topografija. Zelo nevarna pa je tudi druga skrajnost, ki se kaže v popolnem zanemarjanju topografije. Taka pojmovanja geografije kot učnega predmeta so ustvarila in še ustvarjajo mnenje, da je geografija lahek predmet in ga lahko poučuje vsak, kdorkoli izmed učiteljev pač ima čas.

Odraž takega pojmovanja geografije kot učnega predmeta se kaže tudi v naših šolskih atlasih. Ti obsegajo izključno ali pa pretežno samo topografske karte. Prostorske predstave o vseh ostalih elementih geografske učne snovi pa naj učitelj geografije ustvari učencem, kakor ve in zna. Razlogov za tako stanje pa ne smemo iskati pri izdajateljih in založbah, temveč pri nas geografov samih, ker nismo postavili jasnih zahtev, kakšne šolske atlase si sploh želimo. S tem izredno pomembnim didaktičnim vprašanjem, od katerega je v veliki meri odvisna možnost oblikovanja pravih prostorskih predstav in pojmov iz cele vrste elementov geografske učne snovi, se pri nas nihče ne ukvarja. Ali je razlog v neustreznih organizacijskih oblikah ali v tem, da obliko zamenujemo za vsebino in pričakujemo atlase od kartografov, le-teh pa nimamo? Dejstvo je, da naša šolska mladina in učitelji geografije nimajo didaktično ustreznega šolskega atlasa in da se morajo zelo truditi, če hočejo kljub temu uresničevati smotre in naloge geografije kot učnega predmeta v obvezni šoli. Kvarne posledice pomanjkanja ustreznih šolskih atlasov se kažejo v različnih oblikah, izmed teh omenimo le nekatere:

1. Neracionalna izraba časa. Ker obstoječi šolski atlasi vsebujejo izključno ali

1) Učni načrt za osnovno šolo. Objave št. 2-3 Ljubljana 1969.

pa pretežno samo topografske karte, porabijo učitelji geografije pri pouku izredno veliko časa, da ustvarijo učencem prave predstave o prostorski razširjenosti vrste elementov in pojmov, brez katerih ni mogoče razumeti življenja in delovanja človeka v določenem prostoru. Neracionalna izguba časa zaradi neustreznih didaktičnih sredstev nujno niža tudi kvaliteto pouka geografije. Še tako dober učitelj geografije je zaradi preobsežne učne snovi prisiljen uporabljati učne metode, ki mu omogočajo hitrejšo posredovanje učiva, čeprav se dobro zaveda, da bi učna snov omogočala tudi uporabo aktivnejših učnih metod, če bi imel več časa.

2. Ne samo, da prevlada topografskih in pomanjkanje tematskih kart otežkoča pouk in povzroča nepotrebno izgubo časa, temveč zaradi otežčenega nazornega prikaza soodvisnosti med raznimi naravnimi in družbenimi elementi in pojavi v določenem prostoru zavaja v "predalčkasto" in pretežno spominsko osvajanje gradiva.
3. Naši obstoječi šolski atlasi niso v skladu z zahtevami in cilji obvezne splošnoizobraževalne šole glede vzgoje kartografske pismenosti. Ne nudijo učiteljem in učencem ustrezne poti za čitanje kart. Posamezni pozikusi pa so namenjeni predvsem spoznavanju topografskih kart. Posledica tega je, da je učenec, ki je dokončal obvezno osnovno šolo, kartografsko polpismen in le s težavo spozna tematske karte, plane mest ali druge prostorske načrte. V moderni družbi pa je kartografska pismenost nujen sestavni del splošne izobrazbe.

Ne glede na obstoječa odprta didaktična vprašanja o obsegu in razporeditvi geografske učne snovi, lahko pri izdelavi idejnih osnutkov atlasov za osnovne šole izhajamo iz splošnih učno-vzgojnih nalog geografije v obvezni šoli in iz tistih didaktičnih osnov, ki bodo tudi ob možnostni spremembi učnih načrtov ostale nespremenjene. Te osnove bi lahko razdelili v naslednje skupine:

1. Na nižji stopnji osnovne šole dobivajo učenci osnovna spoznanja iz geografije v okviru predmetov spoznavanje narave in družbe ter spoznavanje družbe. Pridobivanje novih pojmov in širjenje spoznanj je tesno povezano s spoznavanjem domačega kraja, domačije, ožje in širše domovine.
2. Regionalna geografija sveta.

3. Geografija Jugoslavije

Ker ima vsaka od navedenih didaktičnih skupin posebno mesto in vlogo v okviru skupnega učno vzgojnega smotra geografije v osnovni šoli morajo ta vidik upoštevati tudi didaktični pripomočki, med temi tudi šolski atlasi. Zaradi tega so za osnovno šolo potrebni trije atlasi.

Prvi šolski atlas bi bil namenjen učencem tretjega, četrtega in petega razreda osnovne šole. Osnovni namen atlasa je, da učence kartografsko opismeni in jim nudi prave prostorske predstave o ožji domovini, tako o celoti kot o prostorski razširjenosti posameznih elementov. Projekt atlasa zahteva temeljitega študija, tako glede obsega, zaporedja in sistematike pri obravnavi posameznih pojmov kot glede povezave z drugimi predmeti v okviru spoznavanja narave in družbe. Ponovno bo potrebno preučiti ustreznost razporeditve geografske učne snovi, tako z vidika učno-vzgojnega smotra geografije v osnovni šoli kot z vidika psihološke prilagoditve starostni stopnji učencev in z vidika odrazov, ki jih imajo moderna komunikacijska (časopis, revije, radio, televizija itd.) in prometna sredstva na širjenje predstav in pojmov pri šolski mladini. Vsekakor pa bo moral prvi šolski atlas pri oblikovanju predstav in pojmov izhajati iz domačije, zato ni mogoče, da bi bil enak za več republik ali za celo Jugoslavijo. Vsebinsko bi že pri prvem šolskem atlasu morali pretrgati tradicijo iz 19. stoletja, da atlas vsebujejo samo topografske karte in mogoče še nekaj izsekov iz specifičnih oblik vertikalne in horizontalne členovitosti. Izhajati moramo iz zahtev učnega načrta in vključiti še vrsto drugih kart, ki so nujno potrebne za lažje osvajanje in razumevanje učiva iz spoznavanja narave in družbe in spoznavanja družbe. Pri tem se bo takoj pojavila vrsta vprašanj: Katere karte so nujno potrebne? Kakšni odnosi naj bodo med šolskim atlasom in učbenikom? Katere karte spadajo v atlas in katera ponazorila naj bi bila v učbeniku? itd. Čeprav konkretne odgovore na ta vprašanja lahko prinesejo šele rezultati prej omenjenih raziskav, vendar moremo že sedaj nakazati nekatera izhodišča, ki bi služila kot osnova za razpravo:

1. Poleg klasičnih topografskih kart cele Slovenije, uvoda v čitanje kart in oblikovanja predstav za posamezne pojme bi moral atlas v skladu z učnim načrtom vsebovati tudi pla-

stične karte posameznih regij. Pri tem bi bilo potrebno posvetiti posebno pozornost naravno geografskim enotam (npr. kras, alpski, predalpski svet itd.) ter v okviru teh posameznih pokrajinam. Učitelji in učenci imajo velike težave pri omejevanju regij. Preprosto in jasno prikaz pokrajin v Sloveniji je nujno potreben, ker učenci navadno bolje poznajo podrobnosti kot pa splošne poteze (Npr. v nobenem učbeniku nimamo jasnega prikaza o tem, kaj obsega Notranjska, Suha krajina, Bela krajina, Kozjansko itd.). Vzrokov za to ne moremo iskati ne pri učiteljih ne pri učencih, temveč samo v neprimernih in nejasnih didaktičnih sredstvih.

2. Odnosi med kartami v atlasu in ilustracijami v učbeniku bi lahko temeljili na tem, da bi atlas vseboval vse karte tistih elementov in pojavov, katerih vrednost so nespremenljive ali pa se le zelo počasi spreminjajo. Ilustracije v učbenikih pa bi ponazarjale tiste elemente in pojave, ki so podvrženi hitrejšim spremembam in je potrebno njihov prikaz od časa do časa obnoviti.

V skladu z obstoječim učnim načrtom, smotri geografskega pouka in zgoraj navedenimi izhodišči bi šolski atlas za tretji, četrti in peti razred moral vsebovati tudi tematske karte vseh tistih geografskih elementov in pojavov, ki jih obravnavamo na tej razvojni stopnji in je za njihovo razumevanje potrebna prava prostorska predstava (npr. karta slovenskega ozemlja, karta prevladujočih tipov naselitve, tipov hiš, karta prevladujočih smeri izrabe zemljišča - gozdarstvo, živinoreja, poljedelstvo, karta gozdov - mešani, iglasti, listnati, karta naravnih bogastev, karta industrije, karta industrijskih območij itd.

Drugi šolski atlas bi bil namenjen regionalni geografiji sveta. Iz didaktičnih vidikov in učno-vzgojnih smotrov geografije v splošnoizobraževalni šoli je to nekaka smiselna celota. Obstaja pa več odprtih vprašanj, ki izvirajo iz tehničnih, praktičnih in finančnih vidikov: ali naj bo en atlas za celotno regionalno geografijo sveta, ali naj bo za Evropo en atlas in drugi za ostale zemljine? K podrobnejši obrazložitvi teh dilem se bomo vrnili nekoliko pozneje.

Atlas za regionalno geografijo sveta naj bi razen topografskih kart, ki morajo po tehniki in preglednosti odražati najvišje dosežke sodobne kartografije, vseboval tudi tematske karte vseh trajnih ali trajnejših elementov, ki so nujno potrebni za stvarno realizacijo učno-vzgojnih smotrov

geografije v ustreznih razredih. Med take nujno potrebne tematske karte spadajo zlasti naslednje: karte podnebja, karte prsti, karte naravnega rastišča, karte izrabe zemljišča, karte naravnih bogastev in industrija, karte politične razdelitve in najvažnejših gospodarskih grupacij, karte gostote prebivalstva, karte narodnosti in narodnostnih skupin, karte verstev, zgodovinske karte, karte prometa in trgovine.

Pri tem se nam bodo pojavili pomisleki, ali so take karte potrebne za splošnoizobraževalno šolo. Ali ne bomo s tem še povečali že tako močno prenatrpanost učnih načrtov. Ali ni to dodatno obremenjevanje učencev, ki znatno presega otrokove zmogljivosti na tej razvojni stopnji? Menim, da je taka bojazen popolnoma odveč. Nasprotno, dober didaktičen pripomoček bo učitelju geografije in učencu predvsem olajšal delo in omogočil, da bosta hitreje, z manjšimi napori in bolj eksaktno realizirala učno-vzgojne smotre. Vse navedene elemente tudi sedaj vključujemo v učno-vzgojni proces, saj seznanjamo učence z najvažnejšimi geografskimi pojavi (ne samo topografskimi) in njihovo medsebojno povezanostjo. Seveda ne ostajamo pri natančno določeni šablona, kajti v določenih naravnih in družbenih razmerah ima lahko posamezni dejavnik izredno velik pomen, medtem ko je lahko pomen istega dejavnika v drugačnem okolju znatno manjši ali pa celo brez kakršnegakoli vpliva na življenje človeka v tem prostoru. Razlika bo na eni strani predvsem v tem, da dobe učitelji geografije in učenci nujno potrebna didaktična sredstva za ustvarjanje pravih prostorskih predstav o elementih, ki so jih že doslej obravnavali, toda niso imeli za to nobenih didaktičnih sredstev in so bili pri ponazarjanju navezani predvsem na lastno iznajdljivost in možnost pridobivanja slučajnih ponazoril. Na drugi strani pa bo nova vsebina šolskega atlasa omogočila bolj ekonomično izrabo časa, bolj kvaliteten pouk in s tem znaten korak k stvarni realizaciji učno-vzgojnih smotrov našega predmeta v splošnoizobraževalni šoli.

Šolski atlas za Jugoslavijo sestavlja posebno didaktično celoto; osnovna šola je za velik del naših državljanov edina splošnoizobraževalna šola, zato mora dati učencem vse tiste pojme in prostorske predstave o naši domovini, ki so nujno potrebni tako za splošno izobrazbo kot za možnost udeleževanja občana v naši samoupravni družbi. Zaradi tega bo šolski atlas za Jugoslavijo nujno miniaturni "nacionalni atlas", ki bo razen določenega števila topografskih kart moral vsebovati predvsem razne tematske karte.

TEHNIČNA VPRAŠANJA

Pri prvem šolskem atlasu je nesporno, da mora izhajati iz domačije, iz naše stvarnosti, in zaradi tega ni mogoče enostavno kopirati tujih vzorcev. Razen tega so potrebne pred izdelavo idejnega projekta še temeljite predhodne raziskave po že prej omenjenih vidikih in zaradi nujnega vključevanja snovi iz drugih strok, ki spadajo v skupni predmet "spoznavanje narave in družbe" in "spoznavanje družbe".

Že prej smo omenili, da se bodo pri atlasu za regionalno geografijo sveta pojavila številna tehnična vprašanja, ki zahtevajo temeljito presojo.

Osnovno tehnično vprašanje je, ali naj bo za regionalno geografijo en atlas ali naj bosta dva. V primeru, da bi bila dva, bi bil prvi namenjen Evropi, drugi pa ostalim celinam. Če bi za regionalno geografijo izdelali samo en atlas, ki bi po zgoraj navedeni zamisli poleg topografskih kart vseboval tudi tematske karte, bi bil atlas preobširen in pretežak ter zgradi tega iz praktičnih vidikov neprimeren. To je zelo važen razlog, ki govori v prid zamisli o dveh atlasih. Drugi, nič manj pomemben razlog je vsebinskega in finančnega značaja. Če bi pripravili dva atlasa za regionalno geografijo, bi lahko bila vsebinsko tako pripravljena, da bi ju lahko uporabljali v osnovni in srednji šoli. Ta zamisel je dokaj realna, kajti če bi tudi hoteli pripraviti poseben atlas za regionalno geografijo Evrope in srednjo šolo, bi bile med njima le minimalne razlike. Vse topografske karte so za osnovno in srednjo šolo enake. Tudi če bi obstajali resni razlogi za diferenciacijo, jih v bližnji prihodnosti ne moremo realizirati. Topografske karte lahko samo povzamemo po najkvalitetnejših tujih atlasih, bodisi angleških ali nemških založb, toda v vsakem primeru bodo za obe razvojni stopnji skoraj enake (razlike so lahko v merilu in gostoti imen). Tudi pri veliki večini tematskih kart (n.pr. rudna bogastva, politična razdelitev, gospodarske grupacije, gostota ter nacionalna in verska sestava prebivalstva, zgodovinske karte, karte prometa, karte izrabe tal itd. ni bistvenih razlik v vsebini, temveč so razlike predvsem v globini obravnave in razvojni stopnji primerne razlage. Največ razlik pri ponazarjanju tistih geografskih elementov in pojavov, ki se hitreje spreminjajo, le-te pa bi tako prikazovali v učbeniku. V primeru, da se odločimo za prostorsko izhodišče, bi morali pri atlasu Evrope dodati ponazoritve za občo geografijo.

Prednosti zamisli o prostorskem izhodišču so nedvomno velike. Atlas bi pridobil na kvaliteti, zaradi večje naklade bi lahko bil cenejši, imel bi primeren obseg in končno bi starši prihranili precej denarja, ker bi za potrebe osnove in srednje šole kupili samo eno serijo atlasov. Druga, nič manj upoštevanja vredna prednost te zamisli je v tem, da jo je mogoče na osnovi obstoječega gradiva kmalu realizirati. Če pa bi hoteli izdati skupen atlas za regionalno geografijo v osnovni šoli, bi dobili preobsežen atlas ali pa bi morali ostati pri topografskem atlasu in pri pojmovanju didaktične vrednosti šolskih atlasov iz 19. stoletja.

IDEJNA OSNUTKA ATLASOV "EVROPA" IN "IZVENEVROPSKE DEŽELE"

1. Splošna pojasnila

1. Idejna osnutka atlasov "EVROPA" in "IZVENEVROPSKE DEŽELE" sta zasnovana na prostorskem vidiku, zato sta namenjena vsem vrstam šol, ki obravnavajo regionalno geografijo, t.j. osnovnim in srednjim šolam, razen tistih razredov, ki obravnavajo Jugoslavijo. Vsebujeata predvsem karte tistih elementov in pojavov, ki imajo trajno ali trajnejšo vrednost, zato bi bilo z njima vprašanje atlasov za regionalno geografijo, ob upoštevanju možnosti ponovnega natisa, za desetletja rešeno.
2. Idejna osnutka atlasov prikazujeta predvsem vsebino in splošna načela, na katerih bi bila zasnovana. Vsa druga vprašanja, kot je razporeditev kart v atlasu, natančen format, (ki pa iz praktičnih vidikov v nobenem primeru ne bi smel presežati mer 23,5 krat 33cm), pa spadajo v podroben tehnični projekt, katerega lahko izdelamo šele takrat, ko bo idejni osnutek jasno izoblikovan in sprejet.
3. Topografske karte morajo po tehniki in preglednosti odražati najvišje dosežke sodobne kartografije, zato prihajajo v poštev topografske osnove iz NEW RELIEF WORLD ATLAS ali pa BERTELSMANNOVE karte. Na kartah celin, zemljin ali večjih naravnogeografskih enot, ki so prikazane v manjšem merilu, je potrebno za primerjavo v izseku prikazati Jugoslavijo v istem merilu.
4. Pisava geografskih imen mora biti v skladu s splošno veljavnimi mednarodnimi kriteriji, da vsako ime pišemo v izvorni obliki. Pri transkripciji v latinico se moramo ravnati po pravilih, ki so jih postavile posamezne države.

Kitajska in japonska imena bi pisal v slovenski transkripciji. Geografska imena v Afriki pišemo v tistem jeziku, ki je uveden kot uradni jezik. Dosledno je treba odpraviti imena, ki izvirajo iz kolonialne dobe, ter uvesti originalna imena, odnosno imena, ki so v skladu z zahtevami o pisavi imen v posamezni državi. Slovenska imena se lahko uporabljajo samo za splošne pojme izven teritorialnega morskega pasu posamezne države. Z dosledno realizacijo teh splošnih mednarodnih načel o pisavi geografskih imen bo storjen velik koraj naprej, kar zadeva vrednost in uporabnost pridobljenega imenskega inventarja. Kajti učenec bo lahko čital geografske, turistične in druge karte ne glede na to, v kateri državi so bile izdelane, ter bo lahko tudi v razgovoru v tujem jeziku uporabljal ta imena.

5. Geografska imena v narodnostno mešanih predelih Koroške, Porabja, Beneške Slovenije, Goriške in na Tržaškem bi pisali dvojezično. Enako bi pisali tudi tista krajevna imena izven našega etničnega ozemlja, ki so bila v preteklosti tesno povezana s kulturnim in političnim dogajanjem na našem ozemlju (npr. Benejke, Dunaj, Gradec).
6. Ker bodo v atlasu tuja geografska imena pisana v izvorni obliki, bo za razumevanje tujih imen moral atlas vsebovati slovar osnovnih terminov v tujih jezikih. Za pravilno izgovorjavo tujih geografskih imen mora biti nakazana (v posebnem seznamu ob robu ali kje drugod, kakor pač bodo dopuščale tehnične možnosti) tudi približna izgovorjava. Ta zahteva ne izhaja samo iz modernih načel o pisavi tujih geografskih imen, saj je bila aktualna že doslej, zlasti pri angleških, francoskih, španskih, nemških, portugalskih, finskih, poljskih, madžarskih, italijanskih in še nekaterih drugih imenih. V teh atlasih bi te

zahteve samo razširili tudi na nekdanje kolonialne dežele, kjer so se v času kolonializma uveljavljali drugačni kriteriji.

7. Razporeditev topografskih kart v atlasu naj bi bila v mejah tehničnih možnosti čimbolj v skladu s predpisanim in ustaljenim zaporedjem pri obravnavi posameznih regij.
8. Razporeditev tematskih kart v atlasu naj bi čimbolj upoštevala načelo, da jih tem uspešneje uporabljamo, čim bolj omogočajo primerjavo s splošno karto.
9. Pri izbiri topografskih kart v obeh atlasih je bilo potrebno izhajati iz obstoječih možnosti, čeprav te niso povsod v skladu z idealno shemo. Nerealno pa bi bilo, če bi predvideli karte, ki bi jih morali v celoti sami izdelati, saj bi to presegalo naše finančne in tehnične možnosti.
10. Idejnega osnutka atlasa "EVROPA" in "IZ- VENEVROPSKE DEŽELE" ne smemo vrednotiti z vidika dokončnega predloga, temveč predvsem z vidika idejnega koncepta o didaktičnem pomenu atlasa v splošnoizobraževalni šoli. Ta, še nejasno izoblikovani koncept o didaktičnem namenu atlasov naj bo osnovno vodilo za izdelavo tehničnega projekta, ki bo moral skladno s temi zahtevami in tehničnimi možnostmi iskati najboljše kompromisne rešitve (združevanje kart, ki jih bomo dobili od različnih založb in ki imajo različen format, možnost prikaza določenih elementov v določenem številu barv in nians, razporeditev kart glede na to, da ena tiskarska pola zajema karte z enakim številom barv itd.) Pri tem se bodo pojavile potrebe po manjšanju nekaterih tematskih kart ali pa po zapolnitvi praznih prostorov z dodajanjem robnih kart v skladu s konceptom atlasa.